

Оксана Потіха

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1930-х рр.

Розкрито особливості взаємин Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) з культурно-просвітніми товариствами Західної України, досліджено форми та методи практичної діяльності партії у сфері народної освіти в першій половині 1930-х рр.

Ключові слова: культурно-освітні товариства, Українське національно-демократичне об'єднання, Західна Україна, польська влада, національні інтереси.

Дослідження історії діяльності Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) – однієї з найвпливовіших західноукраїнських політичних організацій міжвоєнного періоду – не буде повним без висвітлення його взаємин з українськими культурно-освітніми товариствами краю, визначення партійного впливу на них, аналізу форм та методів практичної діяльності партії у сфері народної освіти. Програмні документи націонал-демократів підтверджують потребу розвитку українських культурно-освітніх організацій Західної України, греко-католицької та православної церков та їх використання у боротьбі за усамостійнення й незалежнення українського громадянства від натиску польської влади. Політична декларація партії в культурно-освітній сфері знайшла своє втілення у практичній діяльності центральних і місцевих партійних осередків, їхніх лідерів та рядових членів.

На особливу увагу заслуговує висвітлення питання культурно-просвітньої діяльності націонал-демократів у Західній Україні, особливостей партійного впливу на українські просвітні товариства та захист їхніх інтересів перед польською владою. Для вивчення цієї проблеми найбільше зацікавлення викликають наукові праці М. Швагуляка [1–2], М. Кугутяка [3–6], І. Соляра [7], О. Зайцева [8–9], в яких у контексті політичної діяльності розглядаються економічні й культурно-освітні напрями роботи УНДО та інших провідних українських партій міжвоєнного періоду.

Культурно-просвітній рух на західноукраїнських землях у міжвоєнний період був серйозною небезпекою для владних структур Польщі. Уряд намагався будь-якими засобами призупинити його розгортання та поширення в середовищі українців. У першій половині 1930-х рр. націонал-демократи мали переважні впливи в культурно-освітньому товаристві “Просвіта”, яке у 1935 р. налічувало 83 філії, що об'єднували понад 3070 читалень [10, с. XLVII]. У 1932 р. під впливом УНДО перебували понад 2980 місцевих гуртків, до яких входило близько 100 тис. членів [4, с. 440]. Ундовці обіймали керівні посади у товаристві. Впродовж восьми років (1923–1931) “Просвіту” очолював один з лідерів УНДО – М. Галуцинький, В. Мудрий був членом Головної управи, у 1925–1931 рр. – генеральним секретарем, а у 1932–1939 рр. – першим заступником голови. У керівних органах товариства були Ю. Павликовський, І. Ліщинський, М. Творидло, С. Кузик, М. Волошин [11, арк. 151]. Відомими діячами та активістами “Просвіти” у краї були В. Целевич, С. Баран, С. Витвицький, М. Західний, С. Біляк та інші лідери УНДО.

Члени партії брали активну участь у створенні нових філій і читалень, організували курси для підготовки просвітянських кадрів, підтримували розвиток бібліотечної та видавничої справи, аматорських театральних гуртків. Так, у селах Покропивна, Козлів на Тернопільщині керівний склад та члени місцевих читалень були активними діячами УНДО [12, арк. 3–4]. Архівні документи містять численні повідомлення поліції про їхню діяльність, спрямовану на піднесення народної освіти, культури, розвиток національної свідомості. Так, під час зібрання членів місцевої “Просвіти” у Городку Ягеллонському на Львівщині в жовтні 1932 р. посол С. Біляк наголошував на важливості розширення мережі читалень, які є освітніми школами для українців, спонукав до активної участі у їх діяльності [13, арк. 77–78]. Окрім того, вони виступали активними захисниками української освіти, мови, науки як важливих чинників піднесення національної свідомості, спонукали західних українців до активної культурно-освітньої роботи, а відтак – залучали їх до політичної діяльності у лавах УНДО.

Зовнішніми виявами єдності партії з культурно-освітніми товариствами “Просвіта”, “Рідна школа” були організація та проведення народних зборів, маніфестацій, святкувань. Повітові народні комітети (ПНК) партії організували багатолюдні наради за участю духовництва і керівників цих товариств, ундовських депутатів, влаштовували урочисті походи на могили вояків УГА, проводили поминальні панахиди за загиблих учасників національно-

визвольної боротьби. Так, з ініціативи посла С. Барана 17 і 19 липня 1933 р. були організовані народні віча в Микулинцях і Тернополі, на яких були складені звіти з діяльності Української парламентської репрезентації (УПР), а також обговорювалися шкільні справи, актуальні питання політичного та господарського становища західноукраїнського населення [14, арк. 39]. Партиїці УНДО надавали великого значення розвитку “Просвіти” у національному вихованні західноукраїнського населення.

Важливе місце в діяльності товариства посідали заходи щодо відзначення національних свят, видатних подій у житті народу, вечорниць, концертів на честь річниць Т. Шевченка та інших відомих українських діячів. У серпні 1934 р. заходами УНДО, філії “Просвіти” та “Рідної школи” у Борщеві було організовано багатолюдне святкування з нагоди 100-річчя від дня народження українського письменника Ю. Федьковича [15, арк. 18].

За матеріалами аналізу протоколів засідання товариства “Просвіта” встановлено, що за час свого головування М. Галущинський особливо акцентував увагу на збільшенні кількості літератури для народу, популяризації таких форм культурно-освітньої роботи з дорослим населенням, як етнографічні концерти і виставки, доповіді на економічні та культурно-просвітницькі теми. Театральні гуртки й народні театри, на його переконання, пошквалювали роботу читалень, формували й утверджували національну свідомість і громадську активність галичан, зберігали звичаї й обряди українського народу, виховували самостійних українських громадян [16, с. 73, 81]. Націонал-демократи надавали великого значення впливу “Просвіти” серед українського громадянства як важливого чинника у формуванні почуття національної свідомості та єдності українців. За словами М. Галущинського, “Просвіта повинна в’язати всі порозділювані частини народу в одно духово ціле, себто дбати про вироблення сильного почуття національної єдності... вона має стати охоронним засобом у щоденній розвоєвій праці й у щоденній боротьбі за існування національного організму” [17, с. 14] в умовах чужонаціонального панування.

Будучи виразниками національних прагнень західноукраїнського населення, націонал-демократам неодноразово доводилося захищати перед владою право на існування “Просвіти”, використовуючи для цього політичний і парламентський досвід, а також звертатися до громадськості за матеріальною допомогою товариству. Керівництво партії разом з відомими діячами “Просвіти” намагалося надати просвітній роботі системного характеру, позбутися непрофесійності, бачили “Просвіту” не як організацію для вияву вузькопартійних інтересів, а як інституцію для боротьби за кращу долю українського народу.

УНДО займалося вихованням свого політичного доросту. Під впливом націонал-демократів перебували найбільш чисельні й авторитетні у другій половині 1920-х рр. легальні західноукраїнські молодіжні організації “Сокіл”, “Луг”, “Пласт”. Руханково-гімнастичне товариство “Сокіл”, створене у 1894 р. як гімнастично-пожежне товариство, до середини 1920-х рр. перебувало під впливом УНДП, з 1925 р. до середини 1930-х рр. – під впливом УНДО. Українське руханково-спортивне товариство “Луг”, створене у 1925 р. як пожежно-спортивне товариство, у 1930-х рр. було причиною суперечностей усіх українських політичних партій Галичини. Проте найбільший вплив на організацію здійснювали націонал-демократи [18, с. 20]. З початком 1930-х рр. сталися суттєві зміни в організаційній структурі молодіжних товариств. У результаті масових арештів та пацифікації восени 1930 р. відбулася ліквідація “Пласту”, багатьох осередків “Сокола” та “Лугу”. В жовтні 1932 р. польський сейм прийняв новий “Закон про товариства”, який встановлював суттєві обмеження для діяльності молодіжних українських організацій. Після цього найбільш масовим українським молодіжним товариством залишився тільки “Луг”, що перейшов під нагляд і контроль польської адміністрації.

Зі зміною політичної лінії УНДО значна частина західноукраїнських юнаків і дівчат почала втягуватися у роботу нелегальних молодіжних організацій. На сокільські осередки поширили свій вплив Організація українських націоналістів (ОУН) та Фронт національної єдності (ФНЄ). З другої половини 1930-х рр. західноукраїнська молодь, розчарувавшись у легальних методах діяльності, або зовсім відійшла від активної роботи в молодіжних організаціях, або перейшла на позиції ОУН.

УНДО у своїй діяльності прагнуло до налагодження та поглиблення зв’язків з культурно-освітніми товариствами краю, намагалося надавати їм певну організаційну підтримку, що загалом позитивно позначалося на їх розвитку. Водночас партія намагалася використати ці організації як трибуну в боротьбі за народні маси, як допоміжний засіб для досягнення політичного визволення краю. Однією з таких була найбільша жіноча організація в Галичині, створена 1893 р., у 1917 р. з “Жіночої громади” перейменована у “Союз українко” (далі – Союз), який відновив свою роботу в повоєнні роки та діяв як культурно-освітнє та економічне товариство. Проте діяльність цієї організації фактично виходила за визначені статутном рамки і класифікувалася як політична. Орієнтування членів Союзу щодо політичних партій була неоднорідною: вони належали до УНДО, Української соціалістично-радикальної партії (УСРП), виявляли себе симпатиками інших політичних течій, у тому числі й ОУН. Найчисельніше члени Союзу були представлені в УНДО, лідери товариства – М. Рудницька та О. Шепарович – входили до ЦК партії [19, арк. 30]. За Союзом закріпилася репутація “ундовської” філії.

Посиленню позицій УНДО та інших українських політичних партій у західноукраїнському суспільстві сприяла участь українського жіноцтва у виборчій кампанії восени 1930 р. Провід “Союзу українок” вів переговори з УНДО та УСРП, виступав за створення національних виборчих блоків, вважав партійні чвари великим політичним промахом і національним лихом, вів роз’яснювальну роботу, видавав заклики, розповсюджував директиви, виступав організатором передвиборчих сходів. Внаслідок угоди, укладеної з УНДО, у 1930 р. від “Союзу українок” до сейму балотувалося 6, до сенату – 2 кандидатів. Упродовж двох виборчих каденцій (1928 та 1930 рр.) одержували перемогу М. Рудницька (до сейму) та О. Кисілевська (до сенату) [20, с. 297, 299; 21, с. 14].

У період підготовчих заходів щодо скликання Всеукраїнського національного конгресу (ВУНК) Союз виступив з вимогою надання права участі в цьому консолідаційному заході. 23–27 червня 1934 р. у Станіславові відбувся Український жіночий конгрес, у якому від УНДО та УПР взяли участь В. Загайкевич та Ю. Павликовський [22, 1934, 27 червня]. В ухвалених резолюціях українське жіноцтво закликала усунути міжпартійні суперечки, підпорядкувати партійні інтереси інтересам нації, підтримало ідею скликання ВУНК та задекларувало створення Всесвітнього союзу українок, якому були надані повноваження жіночого представництва на Всеукраїнському національному конгресі [23, арк. 4, 7; 24, 1934, 5 липня].

Зміна політичного курсу партії, висунення вимоги національно-територіальної автономії та проголошення нормалізації польсько-українських відносин були неприйнятними для членів Союзу. Протестуючи проти нової стратегії і тактики партії, його голова М. Рудницька була виключена з лав УНДО. За таких умов на середину 1930-х рр. співпраця між найбільшою жіночою організацією Галичини та УНДО припинилася. Про це свідчать звіти польської поліції: на 1936 р. “Союз українок”, який налічував 73 філії, 430 гуртків і 25 тис. членів, схилився до співпраці з ФНЕ [25, арк. 6 зв.].

Отже, УНДО своїми політичними акціями виражало не лише вузькопартійні, а й загальнонаціональні інтереси. Підтримуючи діяльність західноукраїнських культурно-освітніх товариств, партія виступала їхнім захисником перед лицем владних чинників, боролася проти національного гніту та асиміляції українського населення, намагалася використати ці організації як трибуну в боротьбі за народні маси, як допоміжний засіб для досягнення політичного визволення краю. Ідея національної консолідації, пропагована УНДО, знаходила підтримку на рівні повітів, міст і сіл, адже розпорошеність українських сил позбавляла рішучої протидії польському антиукраїнському наступові.

Література

1. Швагуляк М. М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років XX ст. / М. М. Швагуляк // Записки Наукового товариства імені Тараса Шевченка. — Т. ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. — Львів, 1991. — С. 111–145.
2. Швагуляк М. М. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси. Проблеми політичної консолідації українського національного руху Галичини (1919–1939 рр.) / М. М. Швагуляк // Сучасність. — 1994. — № 2. — С. 62–72.
3. Кугутяк М. В. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. — 1939 р.) / М. В. Кугутяк. — Івано-Франківськ, 1993. — 200 с.
4. Кугутяк М. В. Історія української націонал-демократії (1918–1929) / М. В. Кугутяк. — К. — Івано-Франківськ: Плай, 2002. — Т. 1. — 536 с.
5. Кугутяк М. В. Українське національно-демократичне об’єднання: активізація діяльності, посилення громадсько-політичних впливів (1928–1930 рр.) / М. В. Кугутяк // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. — Івано-Франківськ. — 1999. — № 3. — С. 24–34.
6. Кугутяк М. В. Українське національно-демократичне об’єднання: активізація діяльності, посилення громадсько-політичних впливів (1928–1930 рр.) / М. В. Кугутяк // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. — Івано-Франківськ, 2000. — № 4. — С. 90–96.
7. Соляр І. Я. Українське національно-демократичне об’єднання: перший період діяльності (1925–1928) / І. Я. Соляр. — Львів, 1995. — 70 с.
8. Зайцев О. Ю. Парламентська діяльність політичних партій Західної України (1922–1939) : автореф. дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.02 “Історія України” / О. Ю. Зайцев. — Львів, 1994. — 22 с.
9. Зайцев О. Ю. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.) / О. Ю. Зайцев // Український історичний журнал. — 1993. — № 1. — С. 72–85.
10. Атлас України й сумежних країв / [під заг. ред. В. Кубійовича]. — Львів : Український видавничий інститут, 1937. — 66 карт, XLVIII с.
11. Центральний державний історичний архів, м. Львів (ЦДІАЛ). — Ф. 348. — Оп. 1. — Спр. 241. — 216 арк.
12. Державний архів Тернопільської області (ДАТО). — Ф. 294. — Оп. 1. — Спр. 123. — 6 арк.
13. Державний архів Львівської області (ДАЛО). — Ф. 121. — Оп. 2. — Спр. 202. — 78 арк.
14. ДАТО. — Ф. 3. — Оп. 1. — Спр. 211. — 105 арк.
15. ЦДІАЛ. — Ф. 344. — Оп. 1. — Спр. 197. — 27 арк.
16. Малик Я. І. Михайло Галушинський у боротьбі за національну ідею / Я. Малик, А. Прокіп — Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. — 128 с.
17. “Просвіта” : історія і сучасність (1868–1998) : зб. матеріалів та документів, присвячених 130-річчю ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка / [упоряд., ред. В. Германа]. — К. : 1998. — 488 с.
18. Андрухів І. О. Українські молодіжні товариства Галичини : 1861–1939 рр. Короткий історичний нарис / І. О. Андрухів; ред. З. Пигач. — Івано-Франківськ, 1995. — 72 с.
19. ДАТО. — Ф. 231. — Оп. 1. — Спр. 1893. — 65 арк.
20. Szumilo M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939) / Miroslaw Szumilo. — Warszawa : Neriton, 2007. — 325 s.
21. Дядюк М. С. Політизація українського жіночого руху в Галичині : 1921–1939 рр. : автореф. дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / М. С. Дядюк. — Львів, 2002. — 20 с.
22. Новий час. — 1934, 27 червня.
23. ЦДІАУЛ. — Ф. 319. — Оп. 1. — Спр. 61а. — 10 арк.
24. Новий час. — 1934, 5 липня.
25. ДАТО. — Ф. 231. — Оп. 1. — Спр. 4353. — 103 арк.

In the article the features of the relationship between UNDO and Cultural and Educational Society of Western Ukraine and researched the forms and methods of practice the party in the field of education in the first half the 1930s

Keywords: cultural and educational associations, Ukrainian National Democratic Alliance, Western Ukraine, the Polish government, national interests.